

OLVASÓVÁ NEVELÉS A KISISKOLÁS KORBAN

Ma már szinte közhelynek számít, ha valaki fejtegetését az információrobanás következményeinek taglásával kezdi. Annak ellenére, hogy tudatában vagyok e terminus elkoztatott voltával, erre kell hivatkoznom, amikor leszögezem: ha nem képesítjük gyermekeinket az önálló információszerezésre, eleve lemaradásra ítéljük őket. A gyorsan halmozódó (és cserélődő) információkat csak az tudja feldolgozni, akit az iskola képessé tesz arra, hogy az olvasást eszközként használja. Azaz a nevelés folyamatában arra kell törekednünk, hogy a tanuló olyan viselkedésformát sajátítson el, amelynek természetes tartozéka a könyv, illetve a sajtótermékek állandó használata.

Ennek a viselkedésformának elengedhetetlen tartozéka a kifogástalan olvasási készség kialakítása. Az általános iskola alsó tagozatán az olvasás-tanítás egyik alapfeladata, hogy a tanuló gyorsolvasását öt perces időegységben legalább 1600 betűhelyre emelje. Ez azonban csak minimális követelmény, amikor a vizuális értékelés egyötödét használjuk.

Ha a tanuló olvasási sebessége a kívánalmak alatt marad, általános előmenetelében is káros változások állnak be. Ugyanis ha a tanuló betűz, azaz dekódolja az anyanyelv kódrendszerét, képtelen a tartalmi elemekre ügyelni. Ennek következtében nem is érti, hogy mit olvasott. Erről akkor győződünk meg, ha néma olvasás után kérjük számon az olvasmány tartalmi elemeit.

Az I—II. osztály csekély információs anyagát még hallás után elsajátíthatja a tanuló. A III. osztálytól az ismeretek tartósításában egyre nagyobb szerephez jutnak a tankönyvek. Ha a tanuló olvasási készsége kialakulatlan, képtelen megbirkózni a tankönyvi szövegekkel. Mivel számára a tankönyvhasználat egyre nagyobb pszichikai teherként jelent, nem is használja azt. Hallási emlékezete az első hónapokban még segítségére van, később azonban már képtelen megtanulni az egyre szaporodó ismereteket. Az a tanuló tehát, aki rosszul olvas, rossz előmenetelűvé is válik, és nem fordítva, ahogy a közhiedelem tartja.

Nyolcéves egyéni megfigyeléseim alapján állíthatom, hogy a későbbiek során — a felső tagozaton — az olvasási készség hiánya nemcsak az előmenetelre, de a pályaválasztásra is döntő hatással van. A könyvtől idegenkedő tanuló ugyanis szabály szerint manuális pályát választ, és ott sem rendelkezik azzal az alapkészséggel, mely lehetővé tenné számára a folyamatos szakmai képzést vagy átképzést.

Kísérletekkel bizonyított tény, hogy a gyorsolvasásban jeleskedő tanuló értelmes olvasása is fejlettebb. Ez természetes, mivel nagyobb szövegegyeségeket fog át látótávja, s így nem az értelmetlen betűkapcsolatok vagy szótagok, hanem a tartalmi elemek kötik le figyelmét. Az ilyen egyedek esetében az olvasás olyan automatizmus, mely felszabadítja az értelmi erőket összetettebb gondolati funkciók végzésére.

Az iskolának tehát az legyen kisiskolás korban az alapvető feladata, hogy kifogástalan olvasási készséggel ruházza fel a tanulókat. A tanítóságnak *tudatosan* olyan gyakorlatrendszereket kell alkalmaznia *állandó* munkamódszerként, melyek mind a gyors, mind pedig az értelmes olvasás célkitűzéseinek megvalósítását lehetővé teszik. Egy tanítónak sem kell bizonygatnunk, hogy megfelelő eredményt csak sok olvasással, állandó gyakorlással érhetünk el. Az olvasás gyorsasága úgy fejlődik, hogy csökkentjük a fixációk sűrűségét, növeljük a szem látótávát.

Mindezt azonban nem azonos szövegek sokszori olvastatásával érjük el, mint ahogy még mindig végzik egyes tanítók! Lehetőleg azonos szótári anyagot tartalmazó, változatos szövegeken végeztetjük az olvasási gyakorlatokat. S ezzel el is érkeztünk az olvasási készség és az olvasóvá nevelés kölcsönösségének megállapításához. Igaz ugyanis, hogy csak fejlett olvasási készséggel bíró tanulóból válik állandó olvasó, de ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy az lesz jó olvasó, aki sokat olvas. Mikor kell tehát elkezdni az olvasóvá nevelést, azaz a könyv megszerettetését a gyermekkel?

Az olvasóvá nevelés nem kizárólag iskolás korhoz kötött tevékenység. Mint ahogyan a beszédtevékenységben és sok más egyébben is, a *szülői háznak*, a *családi környezetnek* döntő szerepe van a könyv iránti érdeklődés felkeltésében. Ebből a szempontból a családot a gyermek kulturális környezetének tekintem.

A legkisebb korától kezdve észlelnie kell a gyermeknek, hogy szülei mindennapi életéhez hozzátartozik az olvasás. Ahogyan a szülőket, a gyermeket is újságok, folyóiratok, könyvek vegyék körül. Biológiai szükségletei kielégítése mintájára jelentkeznek a szellemi igény kielégítésére a könyv, illetve a szellemi igény fölkeltése, kialakítása céljából. Fokozatosan, a gyermeknevelés tartozékaként, szokja meg a gyermek, hogy — a felnőttekhez hasonlóan — ideje egy részét mesehallgatással, képeskönyvek lapozgatásával tölti.

A két-három éves gyermeket már születés- és névnapra leporellóval lephetik meg a szülők. Nem szükséges, hogy unos-untalan figyelmességünk édeseségek vásárlásával nyilvánuljon meg. Azt is igényli a gyermek, de alakítsuk ki a gyermekirodalom iránti igényét is! Ha a szülőnek ideje van, a délutáni alvás előtt és az esti lefekvés előtt kötelezően olvasson fel gyermekének. Nem sok idő múlva szinte egyedüli motivációt képezi a felolvasás a »nem szeretem« lefekvéseknek.

Az irodalommal való találkozás anyaga a gyermekversek (Weöres Sándor: *Bóbita; Zimzizim; Károlyi Amy—Weöres Sándor: Tarka forgó; Szabó Lőrinc: Kicsi vagyok én; Zelk Zoltán: Erdőben-berdőben* stb.), mondókák (*Szedem szép virágom; Vers, ének, játék, mese az óvodában; Hajlik, hajlik tengeri nádcicska* stb.) világa legyen. Egyiket-másikat tanulja is meg a gyermek. Például *A kutytár; Kicsi vagyok én; Tavaszi dal; Hova, hova, Katika? Csillag süt az eperágra; Jaj, jaj, nagy a bukta; Ispiláng; Lánc, lánc, eszterlánc* stb.

Fizessünk elő számára egy-két gyermeklapra (*Mézeskalács, Dörmögő*): Öt-hat éves korban már várja érkezésüket, számon tartja megjelenésüket. Ha a gyermeklapok tartalmaznak mellékleteket, sok időt tölt azokkal is. Órákon át elfoglalja magát a különböző tárgyak kivágásával, ragasztgatásával. Ezzel a tevékenységgel fejlődnek csüklőizmai, formálódik esztétikai érzéke, ugyanakkor megfigyelőkészsége és kombináló készsége is fejlődik. Az egyre ügyesebben kivágott és összeállított figurák hónapokig díszítik a gyermekszoba polcát!

A prózai szövegeknél ügyeljünk a mese terjedelmére! Egyrészt a bonyolult történetbe belevész a gyermek, másrészt a felolvasó unja meg a 10—15 oldalas szöveg felolvasását. Pedig a mesét semmiképpen sem szakíthatjuk meg. A kicsi hallgató képtelen elviselni, hogy a csillagporos mesevilág majd holnap folytatódik. Olyan szöveget válasszunk, amelyet lezárt egésként felolvashatunk.

A gyermekek könyveinek a felnőttekéhez hasonlóan jelöljük ki a megfelelő tárolóhelyet. Így számon tarthatják gyarapodó könyvtárukat, és rendben is tarthatják azt. Tapasztalatom szerint a könyvespolc állománya szinte állandóan forgalomban van. A könyvek minden képét, meséjét régi ismerősnek tekintik. Szívesen lapozzák, böngészik át őket számtalanszor. Sőt a mesékkel is így vannak. Ismeretes, hogy a kedvelt meséket szinte betű szerint betéve tudják, annyiszor hallották, mégsem unták meg. Az ilyen gyermekek alig várják, hogy megtanuljanak olvasni. Az olvasási készség birtokában többé nem kell könyörögniük, hogy szüleik vagy a nagyszülők felolvassanak nekik.

Az így formálódott érdeklődés idézi elő, hogy egyre több az olyan gyermek, aki az iskoláskor előtt részben vagy teljesen elsajátítja a betűkészletet, illetve olvas már az iskolába lépéskor. A tanítóóság tapasztalja ezt a jelenséget, de a pedagógiai inerció nem akar erről tudomást venni. Sőt a betűtanítási gyakorlat is a tények figyelembe vételével egyre nagyobb gyakorisággal a betűcsoport szerinti oktatást részesíti előnyben. És így van ez jól! A korszerű hírközlő eszközök jóvoltából (itt elsősorban a tévére gondolok), egyre növekszik a betűt ismerő iskolába lépők száma. Akkor tehát a valóságot szem előtt tartva korszerűbb módszerrel le kell rövidíteni a betűtanítási korszakot, hogy sokkal összetettebb feladatokra több időnk maradjon az I. osztályban.

Az 1975-ben életbe lépő új tanterv gyökeresen új mennyiségtan-tanítást irányoz elő az I. osztályban. Ennek ellenére nem kételkedünk, hogy a tanítóóságot fel lehet erre készíteni, habár azok nem tanultak matematikai logikát, sem halmazelméletet. Alaptalan tehát az a rettegés, hogy képtelenek lennének új utakon indulni a betűtanításban. Vagy talán nem élveznek elég tekintélyt az új módszer hirdetői?

Növekszik az olyan gyerekek száma, akiknek a környezete serkenti a könyv megszerettetését. Sajnos, az esetek többségében azonban ingerszegény környezettel számolhatunk. Minden egyes olyan tanuló, aki ingerszegény környezetből érkezik az I. osztályba, hátrányos helyzetűnek tekinthető az előző csoporttal szemben.

Hogy az iskoláskor kezdetéig csökkenjen a gyermekek közötti környezeti hatás különbségéből adódó hátrányos helyzet, az óvodára vár az a feladat, hogy behozzon bizonyos hiányokat.

Azt természetesnek tartjuk, hogy az óvodások mesét hallgatnak. De az óvodások számára az is váljék természetessé, hogy könyvet látnak az óvónő kezében. Még mesélés közben is!

Mesélés előtt vagy után az óvónő utaljon arra, hogy a mese megtalálható ebben vagy abban a meséskönyvben. Időről időre hozassa el a gyermekek meséskönyveit, és azokból is mutasson be egy-egy mesét. Erre annál is inkább szükség van, mert az óvodák könyvállománya sok helyen igen szegényes. Az ilyen esetek alkalmat szolgáltatnak az óvónőnek hogy utaljon a szülnapi vagy névnap ajándékkönyvek megbecsülésére.

Ha képek is találhatóak a könyvekben, azt is mutassa be a gyermekeknek. Egyben célzást tehet arra is, milyen jó már annak a gyermeknek, aki olvasni is tud. Az önállóan hozzájuthat mindahhoz, amit a könyvek tartalmaznak.

Ha ezek a hatások rendszeresen érik a gyermeket az óvodában, különösen azokat, akikingerszegény családi környezetben élnek, az iskoláskorra a könyvek felé fordul az érdeklődésük.

Sajnos, országos viszonylatban az óvodáskorúak több mint fele nem részesül óvodai nevelésben. Így nemhogy a hátrányos helyzet bizonyos mérvű enyhülésével számolhatnánk, hanem annak élesebb differenciálódása következik be az I. osztály kezdetéig.

A hazai (szlovéniai) kutatások azt bizonyítják, hogy az iskoláskorban hátrányos helyzettel startolók és a kedvező szociális és kulturális környezetben felnőtt gyermekek között az iskoláztatás során nemhogy csökkenne, de növekszik a távolság... Ezért társadalmi igazságtalanság éri mindazokat, akik nem részesülhetnek óvodai nevelésben. Szervezett társadalmi erőknél kell tudatosan tevékenykednie azon, hogy az egyes gyermekcsoportok közti differenciálódást megállítsuk vagy felszámoljuk.

Az olvasóvá nevelés is sokat tehet a gyermekek közti különbségek eltüntetésében. Az I. osztály tanítója az iskoláskor kezdetén vegye számba azokat a tanulókat, akik már a könyv, az irodalom szeretetével érkeztek, és kik kezdik az iskolában az ismerkedést a könyvekkel. Ebben a munkában ne támaszkodjunk a gyermekekről szerzett információkra. A családlátogatások egyik fő feladata legyen éppen ez a felmérés! A kapott helyzetkép alapján tervezze a tanító a könyvekkel való barátkozás munkáját, az érdeklődéskeltést.

A tanító asztalán álljon ott állandóan néhány mesekönyv, gyermekfolyóirat, mint az óvodában. Ezeket használja fel az óvodában ajánlottak szerint. A betűtanítás cseppet sem könnyű munkáját enyhítse vonzó távlatokkal.

Ne múljon el nap, hogy négy-öt percet ne szentelne felolvasásra. Eleinte csak biztatja a tanulókat, hogy hamarosan maguk is képesek lesznek a könyvek tartalmát elolvasni. Később, a kezdő olvasás időszakában lehetővé tesszük, hogy a rövidebb gyermekverseket, történeteket a tanulók mutassanak be. Ehhez még az sem szükséges, hogy a tanulók minden betűt ismerjenek. Például Varga Katalin *Gögös Gúnár Gedeon* című művének első része nem tartalmaz kétjegyű mássalhangzókat. Ez lehetővé teszi, hogy már a betűtanítás megfelelő szakaszában a tanuló rendszeres olvasmányává váljék. Ugyanígy Donászy Magda *Állatos ABC* című művét is használhatjuk, bár fenntartással, mert a szerző nem gondolt a betűtanítási sorrendre.

Az olvasóvá nevelést gátolja az a jelenség, hogy a mechanikus olvasási készség általában gyorsabban fejlődik, mint az értelmes olvasás. Ez akkor válik nyilvánvalóvá, amikor a tanulók néma olvasási feladatot kapnak.

Olvasmányról olvasmányra újabbnál újabb ismeretlen kifejezésekkel, szószervezetekkel, fordulatokkal ismerkedik meg a tanuló. Ez éppen úgy, mint idegen nyelv tanulása esetében, zavarja a szövegmegértést, ugyanakkor kedvét szegi a további olvasástól.

Ezért az olvasás kezdetétől a legnagyobb figyelmet szenteljük az értelmes olvasás feladatai megvalósításának; ugyanakkor a szómagyarázat ne legyen sztereotíp didaktikai feladat, hanem legyünk tudatában, hogy nélküle távolabbi céljainak sem tudjuk megvalósítani. A szövegfeldolgozás előtt a fel-

tehetően ismeretlen, szavakat vagy az összetett és sokszótagú szavakat a szövegkörnyezetből kiragadva magyarázzuk. Az idegen nyelv tanításából ismert ún. lexikai előkészítés módszereivel kell élnünk, lehetőleg a szemléltetés legváltozatosabb formáit alkalmazva.

Ne csak a tanító által feltételezett szavakat, szókapcsolatokat magyarázzuk! Szoktassuk rá a gyerekeket, hogy napról napra kérdezzék meg, amit nem értettek.

A második fő feladatunk az I. osztálytól kezdve a néma olvasás fejlesztése. Egyrészt az olvasás ütemét fokozzuk ezzel a készséggel, másrészt felkészítjük a tanulót az önálló tanulásra. Ugyanis bebizonyosodott tény, hogy a tanulók jelentős százaléka olyan néma olvasási fogyatékosságokkal rendelkezik, amelyek szinte lehetetlenné teszik a szövegmegértést.

Az iskolai szövegfeldolgozások rendszerint nem fedik fel a néma olvasási fogyatékosságokat. Hallás után, más olvasása alapján a gyengén olvasó tanuló is be tud számolni a szöveggel kapcsolatos feladatokról. Az önálló, néma olvasási feladatok esetében azonban a legegyszerűbb mondatértelmezéseknek sem tud eleget tenni.

A II. osztálytól kezdve szélesítsük mozgalmá a tanulóknak azt a jogát, hogy beszámoljon az iskolán kívül olvasott irodalomról, legkedvesebb meséről, mutasson be részleteket olvasmányjaiból.

Bizonyos idő múlva ez rendszerint egészséges versengést eredményez. A versenyszellem kihát mind a tanuló olvasási készségére, mind pedig a könyv iránti érdeklődésére.

Az egyéni könyvtárak anyagát és az iskolakönyvtár lehetőségeit frissíthetjük azzal, hogy figyeljük és támogatjuk az egymás közötti könyvcserét.

Ajánló bibliográfiák alapján [pl. *Új beszélő könyvtár, Könyvtájékoztató*] szülői értekezleteken ajánljuk a szülőknek azokat a könyveket, amelyeket alkalomadtán gyermekeiknek megvehetnek. Az iskoláskor minden szakaszában még inkább legyen természetes, hogy alkalmi ajándéku könyvet vásárolnak gyermekeiknek.

A legkisebb kortól — az I. osztálytól — hozzuk kapcsolatba a tanulókat a könyvtárral. Egy évtizedes könyvtárosi tapasztalatom alapján állíthatom, hogy a legszorgalmasabb és leggyakoribb látogatóim a kisiskolások közül kerültek ki. Ha a könyvtár megfelelően elhelyezett és berendezett, egy-egy magyar órát ott tarthatunk meg az olvasóteremben vagy a városi könyvtár gyermekosztályán.

A könyv iránti érdeklődés felkeltése mellett a legkisebb kortól kezdve bevezethetjük őket a könyvtárhasználat alapismereteibe.

A legújabb könyvek bemutatását nem kell minden esetben a tanítónak elvégeznie. Ezt a munkát rábízhatjuk a megfelelő képzettségű könyvtárosra is. Ha a célunk a legújabb gyermekirodalom iránti érdeklődés fokozása, vitát is szervezhetünk a könyvtár olvasótermében.

A kisiskolás kor végén, a 3—4. osztályban kiállításokat is rendezhetünk. A kiállítás anyagát téma szerint vagy szerzők szerint szervezhetjük. Tapasztalatom szerint rendszerint igen érdekes anyagot hoznak össze a tanulók, ha pl. Benedek Elek, a Grimm testvérek vagy Andersen meséinek különböző kiadásából szervezzük meg a kiállítást.

Az alsó tagozat feladata, hogy a legfiatalabb osztályokban a kétségtelenül értelmű és nagy aktivitásra készítő olvasókedvet igyekezzen fenntartani, sőt a lehetőségek szerint fokozza is azt az 5. osztályig.

Megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk azokra a tanulókra, akiknél a szabad idő felhasználásának tevékenységei között nem szerepel az olvasás, illetve alig, vagy csak keveset olvasnak.

Mi történhet ezekkel a tanulókkal, ha nem tápláljuk bennük az ösztönös érdeklődést a könyv iránt, vagy ha nincs meg bennük ez az érdeklődés? Ha a rendszeres pedagógiai munka hiánya párosul a gyenge olvasási készséggel, előfordul, hogy a tanuló teljesen elfordul a könyvtől. Ez a magatartása döntően befolyásolhatja egész további életét.

Az olvasóvá nevelés hiánya előidézheti azt is, hogy a tanuló — jobb híján — a ponyvairodalom felé fordul. Olvasmányait vagy a még mindig fellelhető magyar nyelvű ponyvairodalom képezheti a két háború közti időszakból, vagy pedig a szerbhorvát nyelvű füzetes regények és képregények (strip) rabja lesz. Ez utóbbi képes kiszorítani mind az ifjúsági irodalmat vagy egyáltalán az anyanyelvű irodalmat olvasmányai közül.

Németh László *Leányaim* című művében számol be arról, hogyan védte meg gyermekeit a »közpiszok«-tól. Kifejezése találó. A pártlevél előtti évek szellemi zűrzavarában a ponyva szennyyáradata elnyeléssel fenyegette mind az iskola, mind a társadalmi környezet szervezett erőinek nevelési törekvéseit. Hatása visszahúzódomban van, de korántsem becsülhetjük le befolyását. Talán annyi változás állt be, hogy eltűntek a legobszcénabb pornókiadványok vagy az olvasó drágábban jut ezekhez a termékekhez, de a választék egy cseppet sem csökkent. Sőt árban jelenleg is ez a fajta irodalom a leghozzáférhetőbb!

A témával kapcsolatosan említenem kell a televízió hatását is. Társadalmunk is túljutott a tévé elterjedésének első nagy hullámán, azaz azon az időszakon, amikor kicsi és nagy kritikátlanul mindent megnézett, amit a tévé sugárzott. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az új »házi bálvány« búvköre megszűnt volna. Biztató az, hogy csökkent a tévé mellett töltött idő, és feltehetően növekedett az olvasási órák száma. Pontos adatokkal ezzel a jelenséggel kapcsolatban nem rendelkezem, inkább személyes tapasztalataim alapján állítom a fentieket. Ugyanakkor azt is megfigyelhettem, hogy a tévé hatása, illetve a könyv újrafelfedezése szintén döntő módon a család kulturális színvonalától függ. Ott, ahol a tévé szinte az egyedüli szórakozási lehetőség vagy információforrás, a gyermekek közönyösek a könyv iránt.

Még a gazdag iskolakönyvtárak esetén is az olvasóvá nevelés fontos eleme az otthoni könyvtár. Ébren tartja, sőt, növeli a gyermek olvasókedvét, erősíti az irodalom szeretetét. Szinte sugalmazza, hogy a szabad idő keretében az olvasás is helyet kapjon. Az a gyermek, aki a könyv közelsége folytán állandó érintkezésben van az irodalommal, az olvasás jelentőségét hamar felismeri, és gondoskodik arról, hogy az napirendjéből ne hiányozzék. Különösen falun tartanám ezt szükségesnek, ahol összehasonlíthatatlanul kevesebb a könyv, és a legtöbb esetben a gyermek otthoni könyvforrásai elavultak (pl. vallásos kiadványok, ponyva, nacionalista tartalmú írások). Türelmes felvilágosító munkával el kell érünk, hogy — a család anyagi helyzetétől függően — a gyermek érdeklődésének és életkorának megfelelő könyvállomány létesüljön otthon is. Ennek pedagógiai gondozása a tanítóra hárul.

Végezetül meg kell állapítanom, hogy még csak megközelítő képünk sincs arról, mit olvas a vajdasági magyar kisiskolás, kik a legnépszerűbb írók ebben a korban. Nincsenek tehát adataink az irodalmi ízlés alakulásáról ebből a korból, illetve, hogy egyáltalán milyen szintű az olvasottság. Pedagógiánk az utóbbi évtizedben még helyi, mikrokörnyezeti méréssel sem igyekezett felderíteni a helyzetet. Pedig érdemes volna, mivel a személyiségfejlődés és formálás szempontjából rendkívül jelentős területre utalnának a kapott adatok.

Irodalom

1. Kolta Ferenc: *Gyermek- és ifjúsági irodalom a tanító- és óvónőképző intézetek számára.*
2. Dr. Tóth Béla: *Az általános iskolai tanulók irodalmi érdeklődésének pszichológiai vizsgálata.*
3. *Vita az ifjúsági irodalomról.*
4. Dr. Dezső Zsigmondné: *A hatékonyabb tájékoztatás és propaganda új eszköze, a gyorsolvasás és oktatása AV berendezések segítségével (AV Közlemények, 1971. 1.)*
5. Rézműves J.: *Az olvasóvá nevelés néhány időszerű kérdése. (A Tanító, 1970. 9.)*